

ПЕРЕХІД ДО ЕКОНОМІКИ ЗНАТЬ У МЕЖАХ МОДЕРНІЗАЦІЙНОЇ ПАРАДИГМИ ДЛЯ КРАЇН ЯДРА ТА НАПІВПЕРИФЕРІЇ ГЛОБАЛЬНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ СИСТЕМИ

©2021 ДОВГАЛЬ О. А., ДОВГАЛЬ Г. В., СЕРДЮК Г. В.

УДК 330.342.2
JEL Classification: F01; F63; O14; O33

Довгаль О. А., Довгаль Г. В., Сердюк Г. В.

Перехід до економіки знань у межах модернізаційної парадигми для країн ядра та напівпериферії глобальної економічної системи

У статті проведено узагальнення особливостей сучасного переходу від індустріальної економіки до постіндустріальної (економіки знань) у межах модернізаційної парадигми для країн ядра та напівпериферії глобальної економічної системи. Доведено, що серед історичного різноманіття національних феноменів модернізації можна виділити дві альтернативні моделі: інноваційну та наздоганяючу. Обґрунтовано, що інноваційна модель найбільшою мірою характерна для країн, що формували ядро світової економічної системи, водночас для країн, що знаходилися на напівпериферії світового розвитку, більш характерним є реалізація наздоганяючої моделі. Виявлено, що сучасне інтелектуальне виробництво охоплює, перш за все, галузі економіки, продукцією яких є інформація і знання. Водночас інтелектуальний капітал функціонує і в галузях матеріального виробництва, також впливаючи на їх показники. Саме тому працівники інтелектуальної праці, що формують інтелектуальні верстви суспільства, розглядаються як суб'єкти нематеріального інтелектуального виробництва, що становить ядро економіки знань. Їх основна функція полягає у виробництві інтелектуальних продуктів (соціально цінного знання), на відміну від груп, суспільна функція яких полягає у матеріалізації цих цінностей і знань. При цьому конкретно-історичні форми об'єктивації знань, способи їх відтворення і, відповідно, історичні типи інтелектуальних верств можуть значно відрізнятися. Робиться висновок, що економіка знань розглядається як сфера господарської діяльності, яка у сучасних умовах характеризується інтенсивним використанням інтелектуального капіталу як основного економічного ресурсу, в тому числі й у галузях матеріального виробництва.

Ключові слова: економіка знань, модернізаційна парадигма, країни ядра глобальної економічної системи, країни напівпериферії глобальної економічної системи.

DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-0712-2021-3-117-123>

Табл.: 1. **Бібл.:** 21.

Довгаль Олена Андріївна – доктор економічних наук, професор, професор кафедри міжнародних економічних відносин імені Артура Голікова, Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна (майдан Свободи, 4, Харків, 61022, Україна)

E-mail: e.dovgal@karazin.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3219-9731>

Researcher ID: <https://publons.com/researcher/1719076/dovgal-olena/>

Scopus Author ID: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57217603375>

Довгаль Георгій Володимирович – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри туристичного бізнесу та країнознавства, Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна (майдан Свободи, 4, Харків, 61022, Україна)

E-mail: g.dovgal@karazin.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0644-1793>

Scopus Author ID: 57217256244

Сердюк Ганна Валеріївна – старший викладач кафедри міжнародних економічних відносин імені Артура Голікова, Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна (майдан Свободи, 4, Харків, 61022, Україна)

E-mail: anna.serdiuk@karazin.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9534-0996>

UDC 330.342.2
JEL Classification: F01; F63; O14; O33

Dovgal O. A., Dovhal G. V., Serdiuk H. V. Transition to the Knowledge-Based Economy within the Modernization Paradigm for the States in the Core and Semi-Periphery of the Global Economic System

The article generalizes the features of modern transition from industrial to post-industrial (or knowledge-based) economy within the modernization paradigm for the states in the core and semi-periphery of the global economic system. It is proved that among the historical diversity of national modernization phenomena one can single out two alternative models: an innovative model and a catching-up one. It is substantiated that the innovative model is most typical for the countries forming the core of the world economic system, while the catching-up model is more typical for countries in the periphery of global development. It is revealed that modern intellectual production covers, first of all, economic sectors producing information and knowledge. At the same time, intellectual capital also functions in

productive industries, influencing their indicators as well. That is why knowledge workers, who form the intellectual strata of society, are considered to be subjects of intangible intellectual production, the latter making up the core of knowledge economy. Their main function is to produce intellectual products (socially valuable knowledge), in contrast to groups, whose social function is to embody these values and knowledge. It should also be noted that concrete historical forms of knowledge objectivisation, ways of their reproduction and, accordingly, historical types of intellectual layers can differ considerably. It is concluded that knowledge-based economy is considered as a sphere of economic activity, which nowadays is characterized by intensive use of intellectual capital as the main economic resource, in the fields of material production as well.

Keywords: knowledge economy, modernization paradigm, states in the core of the global economic system, states in the semi-periphery of the global economic system.

Tabl.: 1. Bibl.: 21.

Dovgal Olena A. – Doctor of Sciences (Economics), Professor, Professor of the Department of International Economic Relations named after Artur Golikov, V. N. Karazin Kharkiv National University (4 Svobody Square, Kharkiv, 61022, Ukraine)

E-mail: e.dovgal@karazin.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3219-9731>

Researcher ID: <https://publons.com/researcher/1719076/dovgal-olena/>

Scopus Author ID: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorid=57217603375>

Dovhal Georgiy V. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Tourism and Country Studies, V. N. Karazin Kharkiv National University (4 Svobody Square, Kharkiv, 61022, Ukraine)

E-mail: g.dovgal@karazin.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0644-1793>

Scopus Author ID: 57217256244

Serdiuk Hanna V. – Senior Lecturer of the Department of International Economic Relations named after Artur Golikov, V. N. Karazin Kharkiv National University (4 Svobody Square, Kharkiv, 61022, Ukraine)

E-mail: anna.serdiuk@karazin.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9534-0996>

Вступ. У науковій літературі широко поширеними є оцінки провідної ролі людського капіталу в сучасному соціально-економічному розвитку. Якщо в XIX ст. найважливішим фактором модернізації економіки було накопичення фізичного капіталу, то вже в XX ст. помітно зросла роль втілених у людині навичок і знань як виробничого ресурсу та джерела соціально-економічного розвитку.

Як правило, модернізація відбувається у формі системної суспільної трансформації, в ході якої, на відміну від періодів еволюційного розвитку, радикально за масштабами та швидкістю змінюється спосіб виробництва, його технологічні і, головним чином, інституційні основи. Дотепер на основі модернізаційної теоретичної парадигми в науковій літературі накопичений значний досвід аналізу проблем трансформації традиційних аграрних суспільств у сучасні індустріальні, що має методологічне та прикладне значення. Як інтегральна характеристика індустріальних товариств термін «сучасність» (modernity) в його широкому соціальному значенні зайняв міцне місце в концептуальному апараті соціально-гуманітарних наук.

У літературі залишається дискусійним питання про можливість застосування інструментарію модернізаційної парадигми до аналізу трансформації сучасних індустріально розвинених країн у постіндустріальне суспільство (економіку знань), що формується [6]. Хоча ряд дослідників для характеристики тих змін, що в них відбуваються, використовують термін «модернізація», деякі вважають за краще визначати таку системну трансформацію, як «постмодернізація».

Витоки теорії модернізації, яка склалася як наукова дисципліна на рубежі 1950–1960-х рр., лежать у досить різ-

нопланових соціально-економічних і політичних концепціях середини XIX – початку XX ст. (марксизму, позитивізму, німецької історичної школи національної економіки). Розвиток і критика початкових теоретичних побудов призвели в 1970–1980-х рр. до ускладнення і різноманіття дослідницьких підходів на основі загальної дослідницької парадигми.

Проте для теоретиків модернізаційного напрямку 1950–1960-х рр. та 1970–1980-х рр. характерним є близьке розуміння вектора системної суспільної трансформації, поряд з визнанням її глобального характеру. Міждисциплінарний характер цієї парадигми визначив підвищену увагу дослідників до соціальних факторів людського розвитку, стимулював комплексне дослідження різних соціально-економічних і культурних процесів як системної суспільної трансформації в національному і в міжнародному масштабі.

Вагомий внесок у розуміння модернізації економіки різних груп країн зробили основоположники теорій сучасного економічного зростання в рамках модернізаційної парадигми О. Гершенкрон, С. Кузнець, В. Ростю [9; 10].

Іншим великим теоретичним проривом у дослідженні проблематики економіки знань стала концепція постіндустріального (інформаційного) суспільства, основи якої були закладені у 1960–1970-х рр. Д. Беллом [1], Д. Масудой [13], М. Поратом і М. Рубіном [16], О. Тоффлером [2].

У широкому хронологічному ракурсі історико-економічні аспекти економіки знань досліджувалися в працях відомих зарубіжних учених: Дж. Алтера та Г. Кларка, С. Бродберрі [5], П. Девіда та Д. Форє [8], С. Памука та Я. А. ван Зандена [21].

У зарубіжній науковій літературі розроблено багато аспектів функціонування економіки знань та динаміки її показників на національному та галузевому рівнях, однак дослідження переходу від індустріальної економіки до постіндустріальної (економіки знань) в межах модернізаційної парадигми не проводилося.

Саме тому **метою** роботи є узагальнення особливостей сучасного переходу від індустріальної економіки до постіндустріальної (економіки знань) у межах модернізаційної парадигми для країн ядра та напівпериферії глобальної економічної системи.

Результати. На нашу думку, в історично розширеному контексті модернізаційна парадигма може бути сформульована як дослідження проблем і закономірностей розвитку в напрямку до більш конкурентоспроможного та ефективного режиму функціонування соціальних і економічних підсистем суспільства шляхом змін його основних інститутів і технологій, що використовуються.

Ці зміни здійснюються за допомогою формування, пошуку, відбору та поширення найбільш історично передових («сучасних») практик, які у сукупності ведуть до підвищення інтелектуалоємності процесів і результатів економічної діяльності.

Причому таке розуміння модернізаційної парадигми передбачає хронологічне обмеження її ретроспективи епохою «сучасного економічного зростання» (за термінологією С. Кузнеця), істотною характеристикою якої є збільшення продуктивності на основі застосування у матеріальному і нематеріальному виробництві нових знань, отриманих і поширених внаслідок розвитку науки й освіти. Різною мірою ця характеристика є визначальною для розвитку як індустріальної, так і постіндустріальної економіки або економіки знань.

На основі теоретичної парадигми модернізації представляється можливим диференціювати дві альтернативні моделі розвитку (табл. 1).

Таблиця 1

Узагальнені характеристики альтернативних моделей модернізації

	Інноваційна модель	Наздоганяюча модель
Джерело (стимул нововведення)	Внутрішньосистемний	Зовнішня система з більш конкурентоспроможним та ефективним режимом функціонування
Суб'єкти розвитку	Приватні підприємства, соціальні структури	Державні структури
Об'єкти розвитку	Технології та інститути	Переважно технології, частково інститути
Провідні техніко-економічні парадигми	Розвиток визначають найбільш історично передові	Розвиток визначають найбільш поширені у зовнішній системі, які вже не є історично передовими
Інтелектуальна ризик-премія	Висока	Низька
Переважаючий тип факторів розвитку	Інтенсивний	Екстенсивний
Темпи економічного зростання	Високі й відносно збалансовані по галузях економіки	В межах запозиченої техніко-економічної парадигми: надвисокі в фазі розширення, уповільнені в фазі насичення
Економічні витрати	Підвищені	Знижені
Соціальні витрати	Помірні	Підвищені
Ступінь концентрації політичної влади	Помірний / низький	Високий
Якість розвитку	Прагне до оптимального	Знижена

Джерело: авторська розробка

Розвиток за «інноваційною» моделлю базується на постійному експерименті зі створення, перевірки ефективності й відбору для масового відтворення технологічних та інституційних нововведень в межах однієї й тієї ж соціально-економічної системи, що викликається внутрішньосистемними чинниками. В ході інноваційної модернізації здійснюються революційні зміни в технологічних укладах і соціально-економічних інститутах, які визначають траєкторії світового техніко-економічного розвитку.

Розвиток за «наздоганяючою» моделлю засновано на відборі й адаптації історично передових технологічних та інституціональних запозичень, які вже виявили свою ефективність у зовнішніх умовах. Однак їх імплантація в при-

ймаючу систему не обмежується імітацією. Процес запозичення радикальних інновацій передбачає створення і поширення поліпшуючих нововведень [10, р. 1–12]. Їх впровадження у формі, адаптованої до умов приймаючої системи, є результатом її модернізаційних соціально-економічних змін. Стимули до наздоганяючого розвитку створюються зростаючими зовнішніми загрозами внаслідок збільшення техніко-економічного відставання приймаючої системи від зовнішнього середовища.

Інноваційна модель найбільшою мірою є характерною для країн, що формували ядро світової економічної системи, що створювали інституційно-технологічні стандарти світового розвитку в індустріальну та постіндустріальну

епохи (країни Західної Європи і Північної Америки). При цьому основи історично передових техніко-економічних парадигм генеруються у сфері національного інтелектуального виробництва, який інтенсивно використовує накопичений суспільством людський капітал, кількість і якість якого визначає відповідні світові стандарти.

Для країн, які перебували на напівпериферії світового розвитку, більш характерним є використання наздоганяючої моделі. Як правило, ініціатором такої модернізації виступала частина політичної еліти, яка мала в своєму розпорядженні потужні важелі державної влади. Йдеться, зрозуміло, про переважання ознак тієї чи іншої моделі в реальній практиці національного розвитку в глобальній світ-системі, в той час як фактична динаміка системних трансформацій у певних співвідношеннях містить ознаки обох моделей. При цьому рушійні сили (соціальні суб'єкти) модернізаційних змін практично завжди мають внутрішньосистемний характер. Але принципово різні джерела і стимули розвитку (внутрішньосистемні в разі інноваційного та зовнішньосистемні в разі наздоганяючого) ведуть до відповідних відмінностей у його формах і результатах.

Прихильники розвитку за інноваційною моделлю справедливо відзначають, що воно здатне забезпечити національній економіці технологічне лідерство, а державі, внаслідок цього, – лідерство геополітичне. Рідше звертається увага на те, що економіці інноваційної моделі притаманні підвищені ризики на мікро- і макроекономічному рівнях. За певних умов незначні і випадкові інновації могли викликати епохальні зміни у виробничих технологіях та інститутах. Однак проривні інновації, як правило, не отримували адекватної оцінки в моменти їх створення; в той же час їх значущість та ефективність часто переоцінювалися з початком широкого поширення. Таким чином, інноваційний розвиток передбачає більш високу мінливість основних показників, ніж наздоганяючий. Відповідно, інноваційний розвиток створює можливість більш глибоких структурних криз, які, зрозуміло, не є виключно деструктивними і непереборними.

Одним із таких прикладів є розвиток США в останні два десятиліття. Зокрема, далеко не всі вкладення в інформаційно-комп'ютерні технології (ІКТ), зроблені в 1990-ті рр., виявилися прибутковими і сприяли очікуваному зростанню продуктивності [15; 18]. Своєю чергою, високі підприємницькі ризики у сфері інноваційної економіки проєктуються і на макrorівень. На початку 2000-х рр. високотехнологічні комп'ютерний і телекомунікаційний фондові індекси (NASDAQ) впали від досягнутих історичних максимумів до локальних мінімумів відповідно у 6,1 і 15,4 разів, у той час як в цілому індустріальний DJIA – у 1,6 разу, а широкий індекс S&P 500 – у 2 рази. Фінансовий сектор США, що став епіцентром світової фінансової кризи наприкінці 2000-х рр., протягом декількох попередніх років характеризувався активною дифузиею створених у 1980–1990-ті рр. інноваційних фінансових технологій. За банківським підіндексом S & P 500 його падіння від історичного максимуму до локального мінімуму склало 6,9 разу (проти 2,4 разу в широкому індексі S&P 500) [4].

У разі системної кризи в країні інноваційної модернізації можливість зайняти місце економічного лідера ви-

никає у інших країн, що знаходяться на порівнянних рівнях розвитку. Дуже малоймовірно, що це буде країна, яка вимушена здійснювати наздоганяючу модернізацію і не підготовлена попереднім розвитком до переходу на інноваційну модель. Водночас вичерпання потенціалу розвитку переважаної техніко-економічної парадигми в країнах-лідерах, що супроводжується економічною кризою, може створювати потенціал і сприятливі умови для наздоганяючого розвитку «відсталіх» країн [11].

У певних ситуаціях використання наздоганяючої стратегії модернізації призводило до відносно успішних результатів. Ця стратегія дозволяє оптимізувати ресурси для забезпечення високих темпів зростання запозичених і впроваджуваних техніко-економічних парадигм. Оскільки витрати на тиражування і засвоєння готових знань значно нижче, ніж на їх виробництво і конкурентний відбір, запозичення нововведень, що прижилися в передовій інноваційній системі, дозволяє суб'єктам наздоганяючої системи знизити рівень сукупних підприємницьких ризиків за рахунок зменшення втрат у разі невдалого впровадження, скоротити фіксовані витрати на ранніх стадіях життєвого циклу інтелектуального продукту, що запозичується, і, таким чином, перерозподілити на свою користь частину інноваційної ризик-премії.

Широко визнаним у сучасній науковій літературі стало положення про визначальне значення накопиченого в країнах-реципієнтах критичного обсягу людського капіталу для успішного запозичення і дифузії нових технологій та інститутів [3], що впливає з класичної моделі Р. Нельсона і Е. Фелпса [14]. За умов доповнюючої участі накопичення фізичного капіталу позитивний результат їх розвитку виражається у зменшенні нерівності щодо країн-донорів у сукупній продуктивності факторів виробництва і в рівні ВВП на душу населення. Таким чином, у разі використання наздоганяючої стратегії модернізації може йтися про скорочення відставання в рівні ефективності, конкурентоспроможності економіки країни-реципієнта від країн-донорів, але не про повне нівелювання «дистанції від лідерів» і тим більше не про можливість «перегнати» останніх за рахунок тривалої підтримки випереджальних темпів зростання.

На цьому історичному етапі модернізація в економічно розвинених країнах пов'язана з інноваційним переходом від індустріального до нового типу суспільства, в якому все більшого значення набувають виробництво й обмін інформацією. Сутнісною характеристикою такого суспільства в згадуваних вище класичних працях і в сучасній науковій літературі розглядається випереджальний розвиток галузей нематеріального (інтелектуального) виробництва та їх вихід на такий рівень розвитку, за якого кодифікована інформація і знання набувають системоутворюючого значення для функціонування глобалізованої економіки.

В умовах індустріального суспільства інтелектуалоємне виробництво нематеріальних благ здебільшого є підлеглим щодо виробництва благ матеріальних, у значній частині навіть не виділеним організаційно. У постіндустріальній економіці зрушення від масового виробництва матеріальних благ до виробництва послуг та інформації призводить до того, що виробництво інтелектуальних продуктів і послуг (і інвестиційних, і споживчих) не зводиться

ся лише до сервісної функції матеріального виробництва. Після досягнення певного критичного рівня набирають силу тенденції до зміни споживчих переваг у бік більшої інтелектуалізації благ, зміни мотивацій в бік нематеріальних стимулів. Саме у сфері інтелектуального виробництва формується і найбільш інтенсивно використовується людський капітал суспільства.

У руслі постіндустріальної парадигми, багато представників якої визначали сучасне суспільство як «суспільство знань», виникли концепти «економіка знань» (knowledge economy) і «економіка, що базується на знаннях» (knowledge-based economy), які були започатковані ще у 1960-ті рр. і набули широкого поширення у 1990-х рр. Майже одночасно з оформленням теорії людського капіталу на початку 1960-х рр. Ф. Махлуп у ході емпіричних досліджень розвитку американської економіки в середині ХХ ст. ввів поняття «індустрії виробництва знань», яке завдяки йому увійшло в широкий науковий обіг [12]. Згодом він зробив спробу дослідити їх, застосовуючи методологічний інструментарій теорії людського капіталу. Ф. Махлуп виділяв освіту і науку як дві з п'яти галузей виробництва знань, які носять інвестиційний характер («капіталовкладення в розрахунок на зростання продуктивності в майбутньому»).

У розвиток ідей Ф. Махлупа та постіндустріальної парадигми сформувалися різні концепції «економіки знань». Наприкінці 1980-х рр. Г. Еліассон характеризував економіку, засновану на знаннях, як систему, якій іманентно притаманний стан постійного експериментування з координування (управління) економічною діяльністю, створення технологічних і організаційних інновацій, їх відбору та поширення шляхом навчання. Відповідно до його концепції, створення, обробка, поширення і засвоєння інформації не зводяться до окремих галузей; вони пронизують всю економічну систему суспільства [7, с. 10–87].

Наприкінці 1990-х рр. один із теоретиків людського капіталу Л. Туроу дав змістовний опис основних інститутів економіки, заснованої на знаннях [19]. У той час як проблематика людського капіталу більшою мірою концентрується на системі освіти, проблематика економіки знань більшою мірою поширюється на сфери наукових досліджень і розробок, а також їх впровадження у високотехнологічне матеріальне виробництво. Взаємозв'язок сектора наукових досліджень і розробок з відповідними високотехнологічними галузями матеріального виробництва утворюють ядро постіндустріальної економічної системи. На значущість галузі наукових досліджень і розробок, що саме створює нову інформацію, для формування людського капіталу та економічного розвитку вказував один із основоположників цієї теорії Т. Шульц [17].

Таким чином, наука є однією з тих галузей, які виробляють нематеріальні інтелектуальні продукти, найбільшою мірою використовуючи накопичений у сфері освіти людський капітал і при цьому здійснюючи його розширене відтворення. В цілому знання можна визначити як структуровану інформацію, що пройшла якнайменше первинну обробку і верифікацію за допомогою легітимних інституалізованих процедур. В «економіці знань» розрізняють імпліцитні знання і навички, втілені в людях і невід'ємні від них

(які складають людський капітал) та об'єктивовані знання і навички, які знайшли вираження у матеріальній формі або кодифіковані, відчужені від творців знання (інформація), що формують окремий вид економічних ресурсів.

Слід звернути увагу на те, що поняття «індустрія виробництва знань» (за термінологією Ф. Махлупа), «духовне виробництво», «інтелектуальне виробництво» мають більш-менш чітку прив'язку до певних галузей економіки. Їх класифікація може бути досить різною, але при цьому підході об'єктом дослідницького аналізу є ті галузі, продукцією яких є знання, інформація, тобто нематеріальний інтелектуальний продукт (товар).

Водночас людський капітал функціонує і в галузях матеріального виробництва, також впливаючи на їх економічні показники. У постіндустріальній економіці в цих галузях зростає інтенсивність його використання. Це веде до того, що в продукції галузей матеріального виробництва все більш висока частка доданої вартості припадає саме на інтелектуальну складову. У країнах з розвинутою економікою ціннісно орієнтована культурна складова споживання високоякісних матеріальних благ також має тенденцію до посилення. У зв'язку з цим поняття «економіка, заснована на знаннях» не зводиться тільки до галузей інтелектуального виробництва, а охоплює практично всі галузі формування та використання людського капіталу як економічного ресурсу.

Водночас поняття «економіка знань» та «економіка, заснована на знаннях», як правило, характеризують найважливішу особливість сучасної економічної системи в розвинених країнах, що розвиваються в постіндустріальному напрямі. При цьому ступінь розвитку економіки знань може вимірюватися різними показниками, з яких найбільш популярними є частка зайнятих у галузях інтелектуального виробництва та інтелектуальною працею в масштабах економіки; частка витрат на освіту і науку, а також частка доданої вартості, що створюється галузями інтелектуального виробництва, у ВВП. Рідше використовуються такі показники, як частка людського капіталу в сукупному обсязі ВВП і національного багатства.

Іншим значущим показником економіки знань на рівні процесу господарської діяльності є частка продукції інтелектуальних галузей у зовнішньоторговельному обороті країни. Підставою цього є те, що зазначені характеристики постіндустріального суспільства емпірично виявляються і у зміні структури міжнародної торгівлі в бік збільшення значущості інтелектуальних продуктів. Стрімке зниження витрат на переміщення товарів і, перш за все, інформації призводить до подолання просторових бар'єрів. Саме в останні десятиліття у зв'язку з кількісним і якісним розвитком інформаційних технологій (що не зводяться лише до технічних засобів поширення інформації) міжкультурні комунікації отримали новий імпульс до розвитку в умовах глобалізації. У 1990-ті рр. у країнах ОЕСР щорічні темпи зростання економіки інтелектуального сектора у два рази перевищували темпи зростання у сфері послуг і в чотири рази – в обробній промисловості. Також встановлено тенденцію в економічно розвинених країнах можна вважати випереджаюче зростання сектора інтелектуальних послуг [20].

Підсумовуючі вищевикладене, можна зробити ряд **висновків**.

По-перше, серед історичного різноманіття національних феноменів модернізації можна виділити дві альтернативні моделі: інноваційну та наздоганяючу. Інноваційна модель найбільшою мірою характерна для країн, що формували ядро світової економічної системи, в той час як для країн, що знаходилися на напівпериферії світового розвитку, більш характерним є реалізація наздоганяючої моделі.

По-друге, сучасне інтелектуальне виробництво охоплює, перш за все, галузі економіки, продукцією яких є інформація і знання. Водночас інтелектуальний капітал функціонує і в галузях матеріального виробництва, також впливаючи на їх показники. У зв'язку з цим економіка знань розглядається як сфера господарської діяльності, яка у сучасних умовах характеризується інтенсивним використанням інтелектуального капіталу як основного економічного ресурсу, в тому числі і в галузях матеріального виробництва.

По-третє, працівники інтелектуальної праці, що формують інтелектуальні верстви суспільства, розглядаються в ролі суб'єктів нематеріального інтелектуального виробництва, що становить ядро економіки знань. Їх основна функція полягає у виробництві інтелектуальних продуктів (соціально цінного знання), на відміну від груп, суспільна функція яких полягає у матеріалізації цих цінностей і знань. При цьому конкретно-історичні форми об'єктивації знань, способи їх відтворення і, відповідно, історичні типи інтелектуальних верств можуть значно відрізнятися.

По-четверте, модернізація індустріального суспільства в напрямку до постіндустріального визначила високу швидкість розширення групи працівників інтелектуальної праці, частка якої у структурі зайнятого населення економічно розвинених країн становить, за різними оцінками, близько половини. Сучасна специфіка їх діяльності в умовах переходу до економіки знань постіндустріального суспільства пов'язується з еволюцією у бік підвищення творчості, а також з перенесенням творчої діяльності з периферії до центру економічної системи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования. М.: Academia, 2004. 944 с.
2. Тоффлер О. Шок будущего. М.: АСТ, 2001. 259 с.
3. Benhabib J., Spiegel M. Human Capital and Technology Diffusion // Handbook of Economic Growth. Amsterdam : Elsevier B.V., 2005. Vol. 1A. P. 935–966.
4. Bloomberg Finance LP. URL: <http://www.bloomberg.com/research/stocks/private/snapshot.asp?privcapId=39460001>
5. Broadberry S. N. Market Services and the Productivity Race, 1850-2000: Britain in International Perspective. Cambridge : Cambridge University Press, 2009.
6. Dovgal O., Dovgal G. Informatization as a catalyst for transition to the knowledge society. *Економічний простір*. 2021. № 169. С. 29–34.
DOI: 10.32782/2224-6282/169-5
7. Eliasson G. The Knowledge Based Information Economy. Stockholm : Almqvist & Wiksell International, 1990.

8. Foray D. The Economics of Knowledge. Cambridge, MA–London, UK : MIT Press, 2004.
9. Gerschenkron A. Continuity in History and other Essays. Cambridge (Mass.) : The Belknap Press of Harvard University Press, 1968.
10. Kuznets S. Modern Economic Growth: Rate, Structure, and Spread. New Haven ; London : Yale University Press, 1966.
11. Lucas R. E. On the Mechanics of Economic Development. *Journal of Monetary Economics*. 1988. No. 22 (1). P. 3–42.
12. Machlup F. Knowledge: its creation, distribution, and economic significance. Vol. 3. The Economics of information and human capital. Princeton (N. J.) : Princeton University Press, 1984.
13. Masuda J. The Information Society as Post-industrial Society. Bethesda, MD : World Future Society, 1981.
14. Nelson R. R., Phelps E. S. Investment in Humans, Technological Diffusion, and Economic Growth. *American Economic Review*. 1966. No. 56 (2). P. 69–75.
15. Nordhaus W. D. Productivity Growth and the New Economy. *Brookings Papers on Economic Activity*. 2002. No. 2. P. 211–244.
16. Porat M., Rubin M. The Information Economy: Development and Measurement. Washington : Government Printing Office, 1978.
17. Schultz T. W. Investment in Human Capital: the Role of Education and of Research. N.Y. : The Free Press, 1971.
18. The Economics of Productivity / ed. by D. W. Jorgenson (The International Library of Critical Writings in Economics). Cheltenham, UK ; Northampton, MA, USA, 2009.
19. Thurow L. Building Wealth: The New Rules for Individuals, Companies and Nations in a Knowledge-Based Economy. New York: Harper Collins Publishers Inc., 1999.
20. United Nations Conference on Trade and Development (UNCTAD). Statistics. URL: <https://unctadstat.unctad.org/wds/ReportFolders/reportFolders.aspx>
21. Van Zanden J. L. The Long Road to the Industrial Revolution: The European economy in a global perspective, 1000-1800. Leiden : Koninklijke Brill NV, 2009.

REFERENCES

- Bell, D. *Gryadushcheye postindustrialnoye obshchestvo. Opyt sotsialnogo prognozirovaniya* [The Coming Post-industrial Society. Social Forecasting Experience]. Moscow: Academia, 2004.
- Benhabib, J., and Spiegel, M. "Human Capital and Technology Diffusion". In *Handbook of Economic Growth*, vol. 1A, 935-966. Amsterdam: Elsevier B.V., 2005.
- Bloomberg Finance LP. <http://www.bloomberg.com/research/stocks/private/snapshot.asp?privcapId=39460001>
- Broadberry, S. N. *Market Services and the Productivity Race, 1850-2000: Britain in International Perspective*. Cambridge: Cambridge University Press, 2009.
- Dovgal, O., and Dovgal, G. "Informatization as a catalyst for transition to the knowledge society". *Еkonomichnyi prostir*, no. 169 (2021): 29-34.
DOI: 10.32782/2224-6282/169-5
- Eliasson, G. *The Knowledge Based Information Economy*. Stockholm: Almqvist & Wiksell International, 1990.
- Foray, D. *The Economics of Knowledge*. Cambridge, MA - London, UK: MIT Press, 2004.
- Gerschenkron, A. *Continuity in History and other Essays*. Cambridge (Mass.): The Belknap Press of Harvard University Press, 1968.

Kuznets, S. *Modern Economic Growth: Rate, Structure, and Spread*. New Haven ; London: Yale University Press, 1966.

Lucas, R. E. "On the Mechanics of Economic Development". *Journal of Monetary Economics*, no. 22(1) (1988): 3-42.

Machlup, F. *Knowledge: its creation, distribution, and economic significance*. Vol. 3. The Economics of information and human capital. Princeton (N. J.): Princeton University Press, 1984.

Masuda, J. *The Information Society as Post-industrial Society*. Bethesda, MD: World Future Society, 1981.

Nelson, R. R., and Phelps, E. S. "Investment in Humans, Technological Diffusion, and Economic Growth". *American Economic Review*, no. 56(2) (1966): 69-75.

Nordhaus, W. D. "Productivity Growth and the New Economy". *Brookings Papers on Economic Activity*, no. 2 (2002): 211-244.

Porat, M., and Rubin, M. *The Information Economy: Development and Measurement*. Washington: Government Printing Office, 1978.

Schultz, T. W. *Investment in Human Capital: the Role of Education and of Research*. New York: The Free Press, 1971.

The Economics of Productivity. Cheltenham, UK ; Northampton, MA, USA, 2009.

Thurow, L. *Building Wealth: The New Rules for Individuals, Companies and Nations in a Knowledge-Based Economy*. New York: Harper Collins Publishers Inc., 1999.

Toffler, O. *Shok budushchego* [Shock of the Future]. Moscow: AST, 2001.

"United Nations Conference on Trade and Development (UNCTAD). Statistics". <https://unctadstat.unctad.org/wds/ReportFolders/reportFolders.aspx>

Van, Zanden J. L. *The Long Road to the Industrial Revolution: The European economy in a global perspective, 1000-1800*. Leiden: Koninklijke Brill NV, 2009.

Стаття надійшла до редакції 13.08.2021 р.

■